

УДК 373.3.015.31:81'373.7:008

ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Людмила Кобилицька

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул.Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, 79005*

Досліджено проблему вивчення фразеології в початковій школі, адже знання фразеологізмів необхідне для досягнення мети таких освітніх галузей Державного стандарту початкової загальної освіти: “Мови і літератури”, “Природознавство”, “Суспільствознавство”, “Здоров’я і фізична культура”, “Технології”, “Мистецтво”. Наголошено на ФО як джерелі народної культури, побуту, звичаїв, традицій, народної психології, філософії.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологія, початкова освіта, учні, культура, мовлення, вивчення.

Завданням початкової школи є формування активної, ініціативної та самостійної особистості, яка володіє комунікативною, соціальною, громадянською, здоров’язбережувальною компетентностями тощо.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти метою вивчення української мови є формування в учнів комунікативної компетенції завдяки засвоєнню доступного і необхідного обсягу знань з мови навчання, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду. Одним із завдань для досягнення мети є залучення до національної культури народу; сприяння інтелектуальному, моральному, соціокультурному та естетичному розвитку особистості [5].

Навчання української мови має бути спрямоване на формування соціокультурної компетентності, яка охоплює загальнокультурний розвиток учнів, адаптацію їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянське, патріотичне, морально-етичне, естетичне виховання [15].

Загальнокультурний розвиток відбувається шляхом використання у процесі навчання української мови народознавчого матеріалу; текстів, у яких розкриті сторінки історичного минулого України, інформації про відомих українців минулого і сьогодення; залучення дітей до проведення народних та релігійних свят, обрядів, ознайомлення з історією їх виникнення [15].

У житті соціуму мова і культура неподільні одне від одного сутності. Мова є компонентом культури, важливим засобом її формування і збереження. Вона є тим чинником, що поєднує духовні здобутки попередніх і наступних генерацій, а також засобом етнічної ідентифікації, шляхом якої актуалізується зв'язок між конкретним мовцем і цілим етносом – творцем і носієм мови [16, с. 5–6]. Питання виявлення в мові історико-культурної пам'яті етносу, слідів його багатогранної життєвої діяльності, посідають чільне місце у колі лінгвістичних досліджень останніх років¹.

Першоджерела людського досвіду знаходимо також у фразеології, яка є однією з найважливіших складових “мовного картування”. Польський дослідник Є. Бартмінський вважає лексику і фразеологію “привілейованим” підґрунтям мовної картини світу [19, с. 12].

Знання фразеології, уміння користуватися її засобами — невід'ємна ознака високої мовної культури кожної людини.

На жаль, мовлення учнів початкової школи ще не сформоване (одноманітне, невиразне), словниковий запас маленький. Більшість школярів не можуть розкрити значень фразеологізмів, не відчують стилістичного забарвлення ФО. У мовленнєвій діяльності рідко вживають фразеологічні звороти, а якщо й вживають, то роблять при цьому велику кількість помилок.

Особливо актуальним є питання вивчення фразеології у початковій школі не лише для збагачення мовлення учнів, розвитку їхніх мовленнєвих умінь і навичок, а й для загальнокультурного розвитку молодших школярів.

Окремі аспекти вивчення фразеології у школі викладено у працях таких дослідників: Т. В. Форостюк [17], Л. П. Кожуховська [8], О. Г. Коломійченко [9] та ін.

Завдання розвідки – розглянути фразеологізм як мовно-естетичний знак культури, а також проаналізувати необхідність вивчення ФО для досягнення мети усіх освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Терміни “фразеологізм”, “фразеологічна одиниця” (ФО), “фразеологічний зворот” ми вживаємо як синоніми.

ФО вибрані зі “Фразеологічного словника української мови” [18].

Національна самобутність мови найяскравіше проявляється у фразеології, яка акумулює найрізноманітнішу інформацію з життя певного етносу: історичні події і персоналії, міфологічні образи, художні персонажі, людські спостереження за навколишнім середовищем, особливості формування та перебігу психічних процесів, мистецтво, наука, флора і фауна, географічне розташування, поведінкові стереотипи тощо. Вважаючи мову

¹ Див., наприклад, праці таких науковців, як: І. Грабовська [1, с. 60-68]; В. Грещук [4, с. 96-108]; Т. Григоренко Т. [2]; П. Гриценко [3, с.164]; В. Жайворонок [6]; В. Коваль [7, с. 193-196]; О. Кононова О. [12, с. 33-41]; В. Кононенко [11, с. 43-56].

душею народу, дослідники справедливо визначають душею мови її фразеологію, адже фразеологічний склад є яскравим і своєрідним носієм національно-культурних особливостей мовної системи, оскільки фразеологія – та сфера мовної діяльності, “де, з одного боку, в мовних фактах яскраво відображаються етнопсихологічні особливості соціуму, а з іншого, – чітко простежується вплив мови на формування його менталітету” [6]. На підставі цього в мовознавстві (як і в культурології та філософії) сформувався та став загальноновизнаним погляд на фразеологічний склад мови як на найбільш прозору підсистему мови для втілення лінгвальними засобами концептів “мови” етнокультури [13, с. 1]. З огляду на це слушною є думка О. Селіванової, яка трактує фразеологізми як лінгвосеміотичні феномени, що формують “особливу підмову”, одне з концентричних кіл мови, в якому в усталеній формі зберігаються і транслуються уявлення етносу про світ, культурну й історико-міфологічну інтеріоризація дійсності та внутрішній рефлексивний досвід народу” [14, с. 11].

Фразеологізми – джерело країнознавчої, національно-культурної інформації в етнолінгвістичному аспекті; ФО несуть у собі залишки різних (родинних, календарних) давніх обрядів. Такі мовно-естетичні знаки культур, як фразеологізми, мають здатність збирати й накопичувати позамовну інформацію. Як знаки понять, що фіксують колективний досвід цього етносу, вони належать до тих мовних чинників, які свідчать про належність до певної культури, враховують образно-емоційну експресивність.

Фразеологізми, на думку О. Кононової, – це “універсальний банк даних”, який утримує в собі інформацію про навколишню дійсність певного етнічного хронотопу, про особливості виникнення у свідомості сучасника цієї дійсності (який творив її, пізнавав і відображав вербальними засобами) образів, що стали основою фразеологічної номінації [12, с. 35].

Як зазначає мовознавець В. Кононенко, для того щоб зрозуміти мотиваційний план, історико-культурні джерела стійкого вислову *моя хата скраю*, розкрити внутрішню форму фразеологізмів: *вискочив, як козак з маку; на руку ковінка; дістати гарбуза; нам'яти чуба*, потрібно знати національний контекст їхнього виникнення, характер способу життя, психічні особливості українців [11, с. 43–56]. Фразеологія характеризується значним ступенем національної маркованості а щодо вивчення різноетнічних мовних картин світу ефективний “аналіз національно-специфічних фразем (типу укр. *на рушник стати, гарбуза дістати, передати куті меду...*) і специфіки мотивації (внутрішньої форми) фразеологізмів” [10, с. 12–22, с. 19], оскільки вони відображають відмінності між народами у площинах як духовної, так і матеріальної їхніх культур. Особливо це стосується ідіом, оскільки саме ідіоматика передає неповторним способом дух та своєрідність нації.

Отже, архаїчна народна культура і мова перебувають між собою у взаємозв'язку. Вивчаючи жанри народної творчості, можна потрапити до глибин народної мови; водночас дослідження мовних реліктів відкриває простір для нових висновків у царині народної культури.

Широке розуміння фразеології зараховує до її обсягу прислів'я, приказки, крилаті вислови тощо.

Окрім живої народної мови, джерелами фразеологізмів також є біблійні вислови: *за сімома замками, сіль землі, тернистий шлях, умивати руки*; виробничо-професійна діяльність людей (*грати першу скрипку; дати задній хід; сім разів відмір, а один раз відріж*); антична література та міфологія (*ахіллесова п'ята, лєвова частка, нитка життя*); влучні вирази відомих людей: *Борітеся – поборете* (Т. Шевченко); *В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля* (Т. Шевченко); *Забудеш рідний край – тобі твій корінь всохне* (П. Тичина).

Згідно з Державним стандартом початкової освіти молодші школярі мають знати, розуміти і вживати найпростіші фразеологізми; знати прислів'я і приказки; уміти доречно їх використовувати в усному і писемному мовленні для його увиразнення. Належне місце на уроках української мови повинно посідати використання краєзнавчого й особливо лінгвокраєзнавчого матеріалу. У процесі опрацювання малих фольклорних форм доцільно пропонувати школярам записувати усталені вислови, прислів'я, приказки.

Вивчення фразеологізмів потрібне не лише для реалізації завдань освітньої галузі “Мови і літератури”, а також для досягнення мети освітньої галузі “Суспільствознавство”, завданням якої є виховання соціально-активної особистості, яка усвідомлює свою належність до етносоціального та соціально-культурного середовища; “Природознавство”, одним із завдань якої є засвоєння традицій народу у відносинах людини з природою [5].

Знання фразеологізмів важливе також й для досягнення мети таких освітніх галузей Державного стандарту початкової загальної освіти: “Здоров'я і фізична культура”, “Технології”, “Мистецтво”.

Учителєві потрібно систематично звертати увагу на збагачення мовлення учнів фразеологізмами, укласти словник-мінімум ФО з тлумаченням їхніх значень.

Доцільно використовувати такі основні критерії відбору фразеологізмів для молодших школярів:

- доступність змісту ФО для учнів початкової школи;
- наявність фразеологічних зворотів у творах, рекомендованих для читання молодшими школярами;
- виховна роль фразеологізмів.

Отже, загальнокультурний розвиток, формування комунікативної, соціальної, громадянської компетентностей учнів значною мірою повинно

відбуватися засобами української фразеології. Уміння правильно і доречно користуватися в усному та писемному мовленні фразеологізмами є ознакою високого рівня володіння мовою і знання культури.

1. *Грабовська І.* Філософія українського буття / І. Грабовська // Українознавство–2005. Календар-щорічник / Упор. В. Піскун, А. Ціпка, О. Щербатюк. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2004.
2. *Григоренко Т. В.* Етнографічна лексика і фразеологія у складі української літературної мови: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук. / Т. В. Григоренко. – К., 2005. – 19 с.
3. *Гриценко П. Ю.* Етнолінгвістика / П. Ю. Гриценко // Українська мова: Енциклопедія. – К. : Укр. енциклоп., 2000.
4. *Грещук В.* Мова як засіб національної консолідації / В. Грещук // Українська мова в освіті. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – С. 96–108;
5. Державний стандарт початкової загальної освіти від 20 квітня 2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/
6. *Жайворонок В. В.* Українська етнолінгвістика / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
7. *Коваль В.* Украинская этнофразеология: проблемы интерпретации / В. Коваль // Мовознавство: Доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. Українців ; Відп. ред. В. Німчук. – К. : Пульсари, 2002.
8. *Кожуховська Л. П.* Збагачення мовлення учнів 5–7 класів українською фразеологією: автореф. дис. / Л. П. Кожуховська. – К., 1999.
9. *Коломійченко О. Г.* Вивчення фразеології у початковій школі / О. Г. Коломійченко // Початкове навчання та виховання. – № 26 (210).
10. *Кочерган М. П.* Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу / М. П. Кочерган // Мовознавство. – 2004. – № 5–6.
11. *Кононенко В.* Етнологічні засади вивчення української мови / В. Кононенко // Українська мова в освіті. – Івано-Франківськ: Плай, 2000.
12. *Кононова О. А.* Отголоски мифов и суеверий древних германцев в современной немецкой фразеологии / О. А. Кононова // Проблемы идиоэтнической фразеологии: Доклады на межвузовском семинаре “Идиоэтническая фразеология романских, германских и славянских языков”, 10–11 ноября 1999 г. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – Вып. 3.
13. *Назаренко О. В.* Українська фразеологія як вираження національного менталітету: автореф. дис. на здобуття науковго ступеня канд. філол. наук. / О. В. Назаренко. – Д., 2001. – 18 с.

14. *Селіванова О.* Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. Селіванова. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 376 с. – С. 11.
15. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1-4 класи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/doc/files/news/87/8793/01_ukr.pdf
16. *Філіпчук М. В.* Етносимволіка мовних одиниць в українському обрядовому дискурсі: автореф. дис. на здобуття науковго ступеня канд. філол. наук. / М. В. Філіпчук.– К., 2007. – 20 с.
17. *Форостюк Т. В.* Активізація пізнавальної діяльності учнів 5–6 класів у процесі вивчення лексики й фразеології української мови: автореф. дис. / Т. В. Форостюк. – К., 2000.
18. Фразеологічний словник української мови / За ред. Білоноженко В. М. – К., 1999.
19. *Bartmiński Jerzy.* Językowe podstawy obrazu świata. Wydanie trzecie / Jerzy Bartmiński. – Lublin: W-wo UMCS, 2009. – 328 s.

*Стаття: надійшла до редколегії 09.06.2016
доопрацьована 11.08.2016
прийнята до друку 25.08.2016*

**STUDY OF PHRASEOLOGY AT PRIMARY SCHOOL AS AN INTEGRAL
COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF GENERAL CULTURAL
AWARENESS AMONG PRIMARY SCHOOL CHILDREN**

Liudmyla Kobyletska

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA – 79005*

The article deals with the study of phraseology at primary school. The aim of primary education is to develop an active, initiative and independent personality that demonstrates communicative, social, civic and health preserving competences, etc. Particular attention in the article is also paid to PU (phraseological units) as a source of folk culture, typical mode of life, customs and traditions, national psychology, philosophy, etc.

In the life of any society, language and culture are inseparably bound entities. Language is a component of culture, an important means of its formation and preservation. The foundations of human experience are also traced in phraseology, which is one of the

most important components of the linguistic picture of the world. Such linguistic and aesthetic signs of cultures as phraseological units are apt to incorporate and store extralinguistic information. A good command of phraseology, the ability to use its resources appropriately and accurately is an inherent quality of a person with a high level of linguistic culture.

The study of phraseological units proves the necessity to succeed in achieving the objectives of such educational branches of the State Standard for Primary Education as “Language and Literature”, “Essential Natural Science”, “Citizenship and Social Studies”, “Health and Physical Education”, “Technology” and “Arts”. The development of general cultural awareness, the acquisition of the communicative, social and civic competences can to a great extent be attained with the help of Ukrainian phraseology. The ability to use phraseological units adequately and correctly in oral as well as written speech is a distinctive feature indicating a high level of language proficiency and cultural awareness.

Key words: PU (phraseological unit), phraseology, primary education, schoolchildren, culture, speech, study.

